

ლია ქაროსანიძე

თანამედროვე ქართული ტერმინოლოგია

ქართული ტერმინოლოგიის თანამედროვე მძიმე ვითარების შესახებ ქართულ სამეცნიერო წრეებში ბევრი საუბრობს, მაგრამ სირთულე სირთულედ რჩება. წელს, ივნისში, ქართული ტერმინოლოგიის საკითხებისადმი მიძღვნილმა საგანგებო კონფერენციამ ნათლად გამოკვეთა უმძიმესი მდგომარეობა თითქმის ყველა დარგში (ტერმინ., 2013). დღეს საქართველოში

1. არ არსებობს სკოლაში შესასწავლ საგანთა ტერმინების ნორმატიული ლექსიკონები (შედეგი: ყველა ავტორი სურვილისამებრ იყენებს ტერმინოლოგიას);
2. არ გამოცემულა ტექნიკური ტერმინოლოგია 1977 წლის შემდეგ (შედეგი: მთელი რიგი დარგები ქართული ტერმინების გარეშე);
3. არ არსებობს დარგობრივ ტერმინთა (ეკონომიკის, იურიდიულ, საბანკო და სხვ.) ახალი, რედაქტირებული, შევსებული ლექსიკონები.¹

ამას თავისი მიზეზებიც აქვს, რა თქმა უნდა. უპირველესი და უმთავრესი მიზეზი კი, ჩვენი აზრით, ქართული ტერმინოლოგიური სკოლის მიერ დასახული გზის სრულიად დაუსაბუთებელი უარყოფა და „ახლის“ უშედეგო ძიებაა. დღეს, სამწუხაროდ, ბევრს სჭირდება შეხსენება იმისა, რომ ტერმინთშემოქმედება საზოგადო საქმეა და არა - კერძო.

90-იანი წლებიდან ტერმინოლოგიური პოლიტიკის სახელმწიფოპარტის მოსპობა ბევრისთვის სარფიანი გამოდგა. იბეჭდება ცალკეული პირებისა თუ ჯგუფების მიერ შექმნილი უამრავი ტერმინოლოგიური ლექსიკონი, რომელთა აღნუსხვაც კი ჭირს. ტერმინოლოგიური ლექსიკონების ამგვარი მომრავლება მისმა შემოსავლის წყაროდ ქცევამ განაპირობა: ნებისმიერი მთარგმნელი, ფილოლოგი თუ სხვა პროფესიის ადამიანი მზადაა შექმნას ამა თუ იმ დარგის ტერმინოლოგია, თანაც ისე, რომ არც დაინტერესდეს, მსგავსი არსებობს თუ არა. ლექსიკონის შექმნის უფლება, რა თქმა უნდა, ყველას აქვს, მხოლოდ რეცენზირებისა და სახელმწიფო მაკოორდინირებელი ორგანიზაციის საგანგებო ნებართვის გარეშე იგი არ უნდა იბეჭდებოდეს. ეს არის ტერმინოლოგიის მოწესრიგების ერთადერთი გზა.

ბოლო დროს რამდენჯერმე შევეხეთ ქართული ტერმინოლოგიის საკითხებს. ბათუმში გამართულ ქართული ლექსიკოგრაფიის

¹ ამისი აუცილებლობის მტკიცება, ვფიქრობთ უხერხულია, თუმცა, სამწუხაროდ, დღეს ესეც საჭიროა საქართველოში.

საერთაშორისო კონფერენციაზე განვიხილეთ მე-20 საუკუნის ქართული ტერმინოლოგიის ხასიათი. ჩვენი აზრით, ფილიპე მახარაძის ბრძანება-პოზიციამ განაპირობა საერთაშორისო სიტყვების მოძალება საბჭოთა ეპოქაში, უარყოფა და დაგმობა ტექნიკური ჯგუფის მიერ აღებული კურსისა, რომელიც მიზნად ისახავდა ტერმინთშემოქმედებაში ქართული ძირებისა და მაწარმოებლების გამოყენებას (ქაროსანიძე, 2013 :64-66)

მიუხედავად საბჭოთა ეპოქის სტანდარტული მოთხოვნებისა, ამ პერიოდში საბოლოოდ ჩამოყალიბებული ქართული ტერმინოლოგიური სკოლა თავისთავად ეფუძნებოდა მანამდე არსებულ ქართულ ტერმინოლოგიურ კვლევებსა თუ მეთოდებს. ვუკოლ ბერიძისა და როგნედა ღამბაშიძის მიერ შექმნილი დარგობრივი ტერმინოლოგიური ლექსიკონები მრავალი ახალი ლექსიკონის შექმნის საფუძველია დღემდე. უმთავრესი, რაც ქართულ ტერმინოლოგიურ სკოლას ახასიათებდა - ეს იყო ერთობლივი მუშაობის პრინციპი. ლექსიკონს არ ქმნიდა ერთი ადამიანი ან თუნდაც ერთი ჯგუფი. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი იყო ის ცენტრი, სადაც მიმდინარეობდა ყველად დარგის ტერმინოლოგიური ლექსიკონების რედაქცია, რომელიც ემყარებოდა მრავალი სამეცნიერო კამათის შედეგებს. ცენტრის მიერ მართული ტერმინოლოგიური მუშაობა თავისთავად გამორიცხავდა ქაოსსა და სიჭრელეს ტერმინოლოგიაში. იმ მრავალ ოქმსა თუ ჩანაწერში, რომლებიც ენათმეცნიერების ინსტიტუტშია დაცული, მემონახულია არაჩვეულებრივი მასალა, რომლის ელექტრონული ბაზები, სამწუხაროდ, დღემდე არ არსებობს.

რა განსაზღვრავს, ზოგადად, ლექსიკონის აკადემიურობას, რით გამოირჩევა იგი სხვა ლექსიკონისგან, ამაში ადვილად დავრწმუნდებით, თუ ენათმეცნიერების ინსტიტუტის თარგმნითი თუ ტერმინოლოგიური ლექსიკონების სარედაქციო საბჭოს სხდომათა ოქმებს წავიკითხავთ. მაგალითად, ოქმი N43: 1959 წელი, თებერვალი. სხდომას ესწრებიან: გიორგი ახვლედიანი, ვარლამ თოფურია, არნოლდ ჩიქობავა, ალექსანდრე კობახიძე, ლია კაიშაური, თავმჯდომარე - ქეთევან ლომთათიძე, მდივანი - ნუნუ საყვარელიძე.

„დღის წესრიგშია: **ც** ასოზე საკომისიოდ წარმოდგენილ სიტყვათა თარგმანების განხილვა; **1. самоотвод** თვითაცლილება. გიორგი ახვლედიანის აზრით, თვით აქ არ გამოდგება. უნდა იყოს „თავის აცილება“. არნოლდ ჩიქობავას შესაძლებლად მიაჩნია დარჩეს „თვითაცლილება“, რადგან თვით უკვე დამკვიდრებულია მრავალ სიტყვაში: თვითგანვითარება, თვითმმართველობა და სხვ. **2.** აზრი გამოთქვეს სიტყვაზე **свѣрток**: გიორგი ახვლედიანს არ მოსწონს „შეკრულა“. ქეთევან ლომთათიძემ „ხვეულაც“ დავამატოთო. არნოლდ

ჩიქობავას უფრო მოხერხებულად მიაჩნია თარგმანი „შეკვრა“, „შეკრული რამ“. დადგინდა: **свёрток** „შეკვრა“, „შეკრული რამ“. ცხადია, ასე იძებნებოდა თითოეული სიტყვის ქართული შესატყვისი. სწორედ ამ აკადემიურ მუშაობას უნდა ვუმაღლოდეთ იმას, რომ წინა საუკუნიდან მემკვიდრეობით გვერგო საფუძველჩაყრილი, განვითარებული თარგმნითი თუ ტერმინოლოგიური ლექსიკოგრაფია.

სამეცნიერო ენის განვითარება უშუალოდ იყო და არის დამოკიდებული სამეცნიერო წრეზე. ჩვენს სტატიებსა თუ მოხსენებებში არაერთხელ აღვვინიშნავს, რომ, თუ სამეცნიერო წრეები ზრუნავენ ქართულ ენაზე, ქმნიან ტერმინებს, რომლებიც ქართული ენის ცოცხალ ლექსიკას თუ ძველ ქართულ მწერლობაში არსებულ მასალას ეყრდნობა, ენა სწორად ვითარდება. მრავალი ტერმინი დროთა განმავლობაში სალიტერატურო ენის ბუნებრივი ნაწილი ხდება (მელიქიშვილი, 2011 :15; ქაროსანიძე, 2011 :67-168).

90-იანი წლებიდან დაწყებულმა პროცესებმა უმართავი გახადა ქართული ტერმინთშემოქმედება, კიდევ უფრო კი - საპროექტო დაფინანსებაზე გადასვლამ. ტერმინთშემოქმედება შეუძლებელია იყოს დამოკიდებული პროექტებზე. ამ წლების განმავლობაში ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო ტერმინოლოგიის მიერ წარდგენილი არცერთი პროექტი არ დაფინანსებულა. შეუძლებელია დაასაბუთო ტექნიკური ტერმინოლოგიის პროექტის დაუფინანსებლობა. ერთ-ერთი „უცხოელი“ რეცენზენტის აზრი ასეთია: „ამ დარგის (იგულისხმება ტექნიკური ლ.ქ.) ტერმინოლოგია საერთაშორისოდ არის შედუღაბებული და ეროვნულ ენაზე შესატყვისების დაძებნა საქმის გაბუნდოვანება უფროა“. წარმოუდგენლად მიგვაჩნია, ეს ეთქვა რომელიმე უცხოელს, რადგან ტერმინების გაეროვნულობის წინააღმდეგი ფრანგი, გერმანელი თუ სხვა ეროვნების მეცნიერი, ჩვენი აზრით, ნაკლებადაა სავარაუდო. ასეთ მსჯელობას დღეს საქართველოში უფრო მოისმენ. უნდა ითქვას, ტერმინთა გაქართულება პურიზმად მიაჩნია ბევრ ქართველ მეცნიერს. ტერმინოლოგიისადმი პურისტული მიდგომა ბევრს აღიზიანებს, მეტიც აშინებს, საქართველოში, თუმცა ჯერ არავის უკვლევია საგანგებოდ, ქართული ტერმინთშემოქმედების რომელი მიმართულება იყო ქართული ენისთვის წარმატებული, რომელი - არა. X-XII საუკუნეების ქართული ტერმინთშემოქმედება პურიზმად არავის მოუნათლავს, მაგრამ, ცხადია, ამ დროის ქართველ მთარგმნელთა პრინციპები სრულად ემთხვევა ე.წ. პურისტულ მიდგომას (ქაროსანიძე, 2013 :12-22)

ტერმინოლოგიური სიჭრელე, უცხო ტერმინების განუკითხავი მოჭარბება საფრთხეს უქმნის ქართული ენის მომავალს. მომდევნო ეპოქის ენაზე წინა თაობაა პასუხისმგებელი. ჩვენ ჯერ კიდევ ილია

მართლის სულჩადგმული ქართულით ვსაუბრობთ და რა იქნება ჩვენ შემდგომ - ამას დღეს ჩვენ უნდა ვსაზღვრავდეთ. დღევანდელი ქართული სამეცნიერო ენა უცხო სიტყვათა სიჭარბითა და აზრსმოკლებული კალკებით არ ჩამოუვარდება პრესის ქართულს. ჩვენ თვალწინ იქმნება გაურკვეველი ქართული, რომელსაც პირობითად „საერთაშორისო ქართული“ შეიძლება ვუწოდოთ: ბორდი, ბრენდი, კომუნიკაცია, კონტაქტი, კრეატიული, კოგნიტური და სხვა მრავალი არაქართული სიტყვა კი არ ამღიდრებს, როგორც ეს ზოგს ჰგონია, არამედ საფრთხეს უქმნის ქართული ენას, თანდათან მოძველებულ, მივიწყებულ ლექსიკად გვიქცევს დროის ავბედითობას გადარჩენილ ძირძველ ქართულ სიტყვათმარაგს. თითქოს მეუმჩნევლად, მაგრამ ეს რღვევა თანდათან მატულობს: „დაფიქსირება“ ხმარებიდან დევნის თითქმის სამ თუ მეტ ქართულ სიტყვას: „დავაფიქსირე, რომ მიყურებდა“, ანუ “შევნიშნე, რომ მიყურებდა“, „დავაფიქსირე ჩემი აზრი“, ესე იგი „გამოვხატე ან გამოვთქვი ჩემი აზრი“, „უცებ დავაფიქსირე, რომ ფული არ მქონდა“, ესე იგი “უცებ აღმოვაჩინე, რომ ფული არ მქონდა“. ჩვენ თვალწინ ღარიბდება, უცხო და არაბუნებრივი ხდება ქართული ენა. ამას ბევრი ამჩნევს, ბევრი საუბრობს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ყველა თავისებურად და მარტო ცდილობს სირთულის მოგვარებას.

გაერთიანებისა და ქართული საზოგადოების ერთობლივი მუშაობის გარეშე ტერმინოლოგიური საკითხები მუდამ მოუგვარებელი დარჩება, ამ ქაოსის სავალალო შედეგებს კი მომავალ თაობებს ვუტოვებთ, სამწუხაროდ. ზოგს არ მიაჩნია გამართლებულად წარსულისაკენ ყურება. ჩვენი აზრით კი, ვინც წარსულის გაუთვალისწინებლად ცდილობს წინსვლას, მარცხსაც უნდა ელოდოს. ის, რაც გააკეთეს ძველმა ქართველმა მთარგმნელებმა, ილია ჭავჭავაძემ, ივანე ჯავახიშვილმა - ეს არის ქართული ტერმინოლოგიის განვითარების ერთადერთი სწორი გზა.

დამოწმებული ლიტერატურა:

- მელიქიშვილი, 2011** - დ. მელიქიშვილი, ძველი ქართული ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ ტერმინოლოგიის ისტორიიდან;
- ტერმინოლოგია, 2013** - კონფერენციის - ტერმინოლოგია - ქართული ენის ხვალისდელი დღე - მასალები;
- ქაროსანიძე, 2011** - ქართული ტერმინოლოგიის სირთულენი (ისტორია და თანამედროვეობა), ლექსიკოლოგიის II საერთაშორისო კონფერენციის მასალები; იხ. ასევე: ქართველოლოგია, VI, 22-31;
- ქაროსანიძე, 2013** - ქართული ტერმინოლოგიის საკითხები, ქართული მეტყველების კულტურის საკითხები, ტ. XIII.

Lia Karosanidze

Modern Georgian Terminology

S u m m a r y

It is a well-known fact that norms of any literary language are determined by a live language but, apart from that, the literary language is directly linked to the development of the scientific language and its direction, in general. If the scientific circles take care of the language, create terminology based on the current vocabulary of the Georgian language or the materials of ancient Georgian literature, the language develops properly. Most terms gradually become natural parts of the literary language. Consequences of the 11th and 12th-century linguistic policy of translators are the words like these: *goni* (mind), *goniereba* (consciousness), *arsis* (essence), *metsniereba* (science), *vitareba* (condition), *gantsda* (feeling), *khedva* (look), etc. Georgian philosophical, grammatical, mathematical terms were created during this period. Unfortunately, the process of development of the scientific language created by old Georgian translators stopped in the following century, followed by incursion of Eastern (Turkish-Persian) vocabulary during the 13-17th centuries. The process of creating Georgian terms led by Ilia Chavchavadze in the 19th century continued in the 20th century as well. Russian-Georgian dictionary of technical terms, which was published in 1920, is extremely interesting for the history of Georgian terminology.

In order to solve the issues concerning terminology, Georgian government established the state scientific council headed by Ivane Javakhishvili in 1921. In 1925 this council was converted into 'the central scientific terminological committee'. Since 1936 terminological work was associated with the Institute of Language, History and Material Culture of the Georgian Academy of Science, there was founded the department of scientific terminology, which became a part of the Institute of Linguistics in 1941.

The department of scientific terminology of the Institute of Linguistics led the process of creating Georgian terms and developing Georgian scientific language for 60 years. Coordination of terminological work at the Institute of Linguistics was conditioned by the fact that the participation of linguists in the process of working on dictionaries of all directions was obligatory and the specialists from

various organizations were invited for some period (1-2-3 years) depending on what field was investigated. There were the following directions in the department of scientific terminology:

1. Creating terminological dictionaries of various fields;
2. Investigating old Georgian terms;
3. Studying terms reserved in Georgian dialects based on the materials of dialectological dictionaries or obtained during the scientific missions.

More than 80 terminological dictionaries were prepared under the supervision of Vukol Beridze and Rogneda Ghambashidze. The most important thing was management in the process of creating terminology: only the dictionaries classified by the Institute of Linguistics were supposed to be obligatory, i.e. normative. This regulation of publishing terminological dictionaries was approved by the relevant government decree.

Due to the absence of the regulation, the Institute of Linguistics lost the function of controlling the terminological policy and this was followed by inappropriate usage and creation of terminology. The process of creating terminology was chaotic in the 90-ies. Current situation can truly be called alarming. Terms are created by everyone: by translators, professors, teachers, engineers, bank clerks, lawyers, journalists, TV-presenters and many others who are not even interested whether this or that term already exists in their field. Everyone has the right of creating terms, but each of us should take into consideration one thing that Ilia Chavchavadze reminded his contemporaries: language is a social phenomenon.

Every generation is responsible for the language of the next generation. We still speak the language rescued by Ilia Chavchavadze and we have to consider right now what will happen after us. Unfortunately, Georgian society is not united in connection with this issue. We can mainly hear people criticizing journalists and the young, while the abundance of foreign words in the modern scientific language is not less than in the language of press. We can witness the creation of vague Georgian that can be called 'international Georgian': board, brand, contact, communication, creative, cohabitation, cognitive and plenty more foreign words are not translated and they pose threat to the ancient vocabulary of our language, which has survived Turkish-

Persian-Russian linguistic assaults. For example, word '*dapiksireba*' (დაფიქსირება) formed from the foreign root 'fix' replaced three Georgian words: '*shevnishne*' (noticed), '*gamovkhate*' (stated my opinion) and '*aghmovachine*' (realized).

We can witness Georgian language becoming poor, strange and unnatural for us. Many people notice and speak about this problem but, unfortunately, everybody tries to solve it on their own. Creating terminology is a public rather than private issue. Modern Georgian scientific society is not united across one problem and individuals cannot save the language on their own. Some people are against sharing the experience of the past. We regard that those who try to go forward without considering the past, should definitely expect failure. There is no use creating something new and unusual while ignoring the work of schools responsible for creating Georgian terminology. Innovation based on the rich historical heritage is the path of contemporary terminology today. And the proper creation of Georgian terminology is the future of Georgian language.